O‘QUVCHILARDA O‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI BAHOLASH MEZONLARI VA TOPSHIRIQLARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Ergashev Jasur Bolta o‘g‘li

Annotatsiya: Maqolada 7-sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmasini baholash mezonlari va topshiriqlarni takomillashtirish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qib tushunish, baholash mezonlari, topshiriqlar, matn, ona tili ta’limi.

Abstract: The article examines assessment criteria for reading comprehension among seventh-grade students and ways to improve learning tasks.

Keywords: reading comprehension, assessment criteria, tasks, text, native language education.

Аннотация: В статье рассматриваются критерии оценивания навыков чтения с пониманием у учащихся 7-го класса и пути совершенствования учебных заданий.

Ключевые слова: чтение с пониманием, критерии оценивания, задания, текст, обучение родному языку.

Bugungi ona tili ta’limida o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish bilan bir qatorda, ushbu ko‘nikmaning qay darajada shakllanganini aniqlash ham muhim metodik vazifa hisoblanadi. O‘qish savodxonligini baholashga doir xalqaro yondashuvlarda ham matnni tushunish ko‘p qirrali jarayon sifatida talqin qilinadi. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan ishlab chiqilgan PISA 2018 baholash doirasida o‘qish savodxonligi matnni tushunish, undan foydalanish, uni baholash va mazmuni yuzasidan fikr yuritish bilan bog‘liq qobiliyatlarni qamrab oladi. Ushbu yondashuvda axborotni topish, mazmunni anglash va talqin qilish, matnning sifati hamda ishonchliligini baholash o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida ko‘rsatilgan. Bu esa o‘quvchining o‘qib tushunish darajasini aniqlashda faqat matnda bevosita berilgan ma’lumotlarni topishga asoslangan topshiriqlar bilan cheklanib qolmaslik zarurligini ko‘rsatadi. 7-sinf ona tili darslarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini baholashning dolzarbligi o‘quvchilarning matn bilan ishlashda bajaradigan faoliyatlari murakkablashib borishi bilan ham izohlanadi. Bu bosqichda o‘quvchi nafaqat matnda ifodalangan ma’lumotlarni aniqlashi, balki asosiy va ikkinchi darajali fikrlarni farqlashi, sabab-oqibat munosabatlarini tushunishi, muallifning maqsadini anglashga harakat qilishi va o‘qilgan mazmun yuzasidan asoslangan munosabat bildirishi kerak. Mazkur ko‘nikmalarning shakllanganlik darajasini aniqlash esa topshiriqlarni aniq mezonlar asosida tuzish va natijalarni izchil tahlil qilishni talab etadi.

Baholashning yana bir muhim jihati shundaki, uning natijalari o‘qituvchiga ta’lim jarayonini takomillashtirish uchun zarur ma’lumotlarni beradi. Masalan, o‘quvchi matndan aniq axborotni topa olsa-yu, umumiy mazmunni izohlashda qiynalsa, bu holat keyingi darslarda matn qismlari o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlashga qaratilgan topshiriqlarga ko‘proq e’tibor berish zarurligini ko‘rsatishi mumkin. Xuddi shuningdek, o‘quvchining xulosa chiqarish yoki o‘z fikrini dalillar bilan asoslashdagi qiyinchiliklari tegishli metodik yordamni rejalashtirishga asos bo‘ladi. Demak, baholash faqat o‘zlashtirish darajasini qayd etish vositasi emas, balki o‘qitish jarayonini boshqarish va takomillashtirish omili sifatida ham ahamiyatlidir.

O‘qib tushunish ko‘nikmasini baholash o‘quvchining matn mazmunini anglash jarayonida namoyon bo‘ladigan bilim, aqliy faoliyat va amaliy ko‘nikmalarini belgilangan mezonlar asosida aniqlash jarayonidir. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun, avvalo, o‘qib tushunish tushunchasining mazmunini aniqlashtirish va baholash obyekti bo‘lgan ko‘nikmalarni o‘zaro farqlash

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

lozim. Chunki matndan tayyor ma'lumotni topish, matnning asosiy g'oyasini aniqlash, yashirin mazmunni anglash va muallif fikrini baholash o'quvchidan turli darajadagi fikrlash faoliyatlarini talab qiladi.

O'qish savodxonligini baholashning nazariy asoslarini yoritishda OECDning PISA 2018 baholash doirasi muhim manba hisoblanadi. Mazkur hujjatda o'qish faoliyati uchta asosiy yo'nalishda tavsiflanadi: axborotni topish, matnni tushunish va talqin qilish, matnni baholash hamda u yuzasidan fikr yuritish. Axborotni topish o'quvchining matndan vazifaga mos ma'lumotni aniqlashini anglatadi. Tushunish va talqin qilish jarayonida esa alohida ma'lumotlar o'zaro bog'lanib, matnning umumiy mazmuni shakllantiriladi. Baholash va fikr yuritish bosqichida o'quvchi matndagi fikrlar, dalillar, mazmun va ifoda xususiyatlarini tahlil qiladi. Ushbu yo'nalishlar o'qib tushunish ko'nikmasini baholash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, 7-sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmasini baholashda quyidagi metodik tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq. Topshiriqlar o'quvchining matnni qay darajada tushunganini aniqlash bilan birga, uning axborotni tahlil qilish, mazmuniy bog'lanishlarni anglash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatlarini ham namoyon etishi kerak. Shu nuqtayi nazardan, topshiriqlarni takomillashtirish ularning sonini ko'paytirish bilan emas, balki baholash maqsadiga muvofiqligini va o'lchanayotgan ko'nikmani qay darajada aks ettirishini yaxshilash bilan belgilanadi.

OECDning PISA baholash doirasida topshiriqning murakkabligi matnning uzunligi bilangina emas, balki undan talab qilinadigan fikrlash faoliyati, axborotning matnda joylashuvi va o'quvchining turli ma'lumotlarni birlashtirish zarurati bilan ham bog'liq holda izohlanadi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, 7-sinf ona tili darslarida topshiriqlarni ishlab chiqishda matn xususiyatlari, baholash maqsadi va o'quvchidan kutilayotgan natija o'zaro muvofiqlashtirilishi lozim. Topshiriqlarni takomillashtirishning birinchi yo'li — ularni o'qib tushunish darajalariga muvofiq tabaqalashtirish. Dastlab o'quvchining matndan aniq axborotni topish ko'nikmasini tekshiradigan savollar, keyin asosiy g'oyani aniqlash va ma'lumotlar o'rtasidagi bog'lanishlarni tushunishga qaratilgan vazifalar berilishi mumkin. Keyingi bosqichda esa yashirin mazmunni anglash, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va matndagi fikrlarni baholash talab qilinadi. Bunday izchillik topshiriqlarning murakkabligini maqsadli oshirish va o'quvchining turli ko'nikmalarini alohida kuzatish imkonini beradi.

Ikkinchi yo'l — topshiriqlarni aniq baholash mezonlari bilan bog'lash. Har bir savol qanday ko'nikmani tekshirishi va javobning qaysi xususiyatlari hisobga olinishi oldindan belgilanishi zarur. Masalan, "Matnning asosiy g'oyasini aniqlang" topshirig'ida asosiy fikrni to'g'ri ifodalash va uni matn mazmuni bilan bog'lash muhim bo'lsa, "Muallifning xulosasiga munosabatingizni bildiring" topshirig'ida fikrning izchilligi va matndan dalil keltirilishi baholanishi mumkin. Aniq mezonlardan foydalanish o'quvchilar javoblarini izchil tahlil qilishga va baholashdagi subyektivlikni kamaytirishga yordam beradi.

Uchinchi yo'l — faqat yopiq savollardan emas, turli javob shakllarini talab qiladigan topshiriqlardan ham foydalanish. Tanlash va moslashtirish shaklidagi savollar ayrim ma'lumotlarni aniqlash uchun qulay bo'lsa, ochiq savollar o'quvchining fikrlash jarayoni va mazmunni qay darajada anglaganini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, o'quvchidan matn mazmunini bir jumlada umumlashtirish, ikki fikr o'rtasidagi bog'lanishni izohlash yoki o'z xulosasini matndan olingan dalil bilan asoslash so'ralishi mumkin. Bunda topshiriq shakli baholash maqsadiga muvofiq tanlanishi lozim.

To'rtinchi yo'l — matn mazmuni va topshiriq talabi o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash. O'quvchidan matnni chuqur tahlil qilish talab etilsa, matnda buning uchun yetarli axborot va mazmuniy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

asos mavjud bo‘lishi kerak. Shuningdek, savolning ifodasi sodda, aniq va bir ma’noli bo‘lishi, o‘quvchining javobi matnni tushunish darajasidan ko‘ra savolni noto‘g‘ri anglagani sababli buzilmasligi lozim. Topshiriqdagi ortiqcha murakkab til yoki noaniq ko‘rsatmalar baholash natijalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Beshinchi yo‘l — baholash natijalaridan keyingi ta’lim faoliyatini rejalashtirishda foydalanish. O‘quvchilar javoblarini mezonlar bo‘yicha tahlil qilish orqali qaysi ko‘nikmalar yetarli shakllanmaganini aniqlash mumkin. Agar o‘quvchilar matndan aniq ma’lumotlarni topishda muvaffaqiyatli bo‘lib, lekin asosiy g‘oyani belgilashda qiynalsa, keyingi mashg‘ulotlarda matn qismlarini umumlashtirishga qaratilgan topshiriqlarga e’tibor kuchaytiriladi. Agar qiyinchilik xulosa chiqarish yoki dalillar bilan fikrni asoslashda kuzatilsa, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va matndan dalil tanlashga yo‘naltirilgan vazifalar ishlab chiqiladi. Shu tariqa baholash natijalari o‘qitish mazmunini takomillashtirishga xizmat qiladi.

O‘qib tushunish ko‘nikmasini baholashga yo‘naltirilgan topshiriqlarni takomillashtirish o‘quvchilarning matn bilan ishlash faoliyatini aniq mezonlar asosida tashkil etish, ularning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash va ta’lim natijalarini tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur jarayonda baholashni faqat bilimni tekshirish vositasi sifatida emas, balki o‘quvchining keyingi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilovchi metodik vosita sifatida qo‘llash muhimdir. Taklif etilgan mezonlar va topshiriqlar tizimini 7-sinf ona tili darsligidagi muayyan matnlar asosida sinovdan o‘tkazish, natijalarni tahlil qilish hamda zaruratga ko‘ra takomillashtirish kelgusidagi metodik ishlarning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumiy o‘rta ta’lim davlat ta’lim standarti (ona tili va adabiyot). – Toshkent, 2017. – 45 b.
2. Qosimova K., Yo‘ldoshev J., Abdullayeva Q. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2009. – 256 b.
3. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 320 b.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.